

הדור השלישי

מאמצע שנות ה־40 מצטייר בכירור הדור השלישי של הרקדניות המודרניות בארץ־ישראל. בניגוד לבנות הדור השני, הרקדניות שבאו אחריהן כבר קיבלו את הכשרתן בארץ וכאן רכשו ניסיון בימתי. באירופה התחוללה מלחמה, כך שמן הנמנע היה לנסוע ללמוד שם, מה עוד שבארץ כבר היו כוחות הוראה מעולים. רק מאוחר יותר יצאו מקצת הרקדניות להשתלמות בחו"ל.

נעמי אלסקובסקי נולדה בבאקו שבקווקז וגדלה באיראן. כילדה הוזמנה פעם לרקוד לפני אמו של השאה. בסוף שנות ה־30 עלתה משפחתה ארצה והתיישבה בחיפה. ב־1938, אחרי שראתה הופעה של גרטרוד קראוס, גמלה בלבה של אלסקובסקי בת ה־17 החלטה ללמוד אצלה. עדיין תלמידת תיכון, היתה נודדת אחת לשבועיים לתל־אביב. בסופו של דבר עברה לשם המשפחה כולה כדי לאפשר לה להצטרף ללהקתה של קראוס. ב־1941, בתכנית "מחול ונגינה", רקדה אלסקובסקי סולו בסוויטה ל־ארלזיין. היא הרבתה לרקוד תפקידים ליריים ודרמטיים, ומאחר שהיתה גבוהה ורקדנים גברים כמעט שלא היו, מילאה לא פעם תפקיד של גבר. אליה בעיקר התכוונה לאה גולדברג כשכתבה: "דמותו של הרקדן כמעט שנעלמה מן הריקוד האמנותי בארצנו. [...] כמה נערות מרבות לרקוד בתפקידי גברים" ("בלט של גרטרוד קראוס באופרה העממית", על המשמר, 1943).

אלסקובסקי הופיעה כסולנית גם בריקודים שיצרה גרטרוד קראוס לאופרה העממית ולתכניות הבלט שהעלו שם בערכים הפנויים. בין החשובים בתפקידיה היה תפקיד המלחין שוברט בחזון היוצר לפי הסימפוניה הבלתי גמורה, וזה של המנחה בקרסל. במקביל, יצרה והעלתה שלוש תכניות סולו, בשנים 1943, 1947 ו־1949. הנושאים שבחרה בהם היו תנ"כיים, ארצי־ישראליים ואוניברסאליים, וכמו הרפרטואר של קראוס, גם שלה סבב סביב כמה נושאים מרכזיים. כך המחזות נשים בתנ"ך, שכללה את הריקודים רות, הגר ותמר; המחזות בטבע – אל החייל עברי; וריקודים עממיים – בצפייה לבחיר לבה, דבקה והורה. המשורר עזרא זוסמן: "דרך נפתולים זו שבחרה הנאשה [אלסקובסקי], בחרה כנראה ברצינות, באהבה, במסירות נפש. אין היא עוד מחקה את מורתה, אלא מבקשת את שלה, את האינדיבידואלי החבוי, התובע את כיטויו בשפתה היא. [...] אין הרקדנית נתפסת לאבסטרקציות או לאקספרסיוניזם חריף קווים, המוביל את הריקוד אל מחוצה לו. אין היא נוטה גם לנושא אקטואלי שבקווים נאטורליסטיים. היא נשארת תמיד בתחום הקסום הזה של הריקוד מאז – ברשות התנועה והמוסיקה, ברשות אסוציאציות ציוריות־שיריות, כדי לספר־לשיר את מקורות הגוף – במציאות או בחלום. ציור ריתמי זה מוחש תמיד, וללא הבלטת יתר יוצרת היא צורות פלאסטיות כצורות המרחב הגזור כמעוף הגוף" (דבר, 1947).

ואילו המבקר ג. גרשוני סיים את ביקורתו במלים: "שלחתי

מבט חטוף לעבר גרטרוד קראוס, שישבה בצניעות בין הצופים. חג היה לה ערב זה. היא ליבתה את הניצוץ לשלהבת, ובשלהבת המאירה יש מאורה" (גזיר עתון מהארכיון הפרטי של אלסקובסקי). ב־1947 התפזרה להקתה של קראוס, ונעמי אלסקובסקי נענתה להזמנה להשתתף בפסטיבל הראשון של הנוער הדמוקראטי בפראג, עם קבוצת רקדני מחולות עם, ספורטאים ונגנים. בתום הפסטיבל נשארה בפראג, ומשם יצאה ב־1948 וב־1949 להעלות רסיטלים בפולין, רומניה, בולגריה והונגריה. כשחזרה לארץ, השתתפה בהקמת תיאטרון הבלט הישראלי בראשותה של גרטרוד קראוס (ראה בפרק "שקיעת המחול האירופי").

"ANITRA", NAOMI ALESKOVSKY

"אניטרה", נעמי אלסקובסקי

(תצלום: הימלרייך)

הילדה קסטן (Hilde Kesten) נולדה במנהיים, גרמניה. כדי לקבל אשרת כניסה לארץ נסעה מטעם ההכשרה הציונית לאנגליה ולמדה טיפול בתינוקות, ובצר זה השתתפה בשיעורי מחול. ב-1938 הגיעה ארצה ונשלחה לקיבוץ. ביום בואה צפתה עם חברי

"PUCK", HILDE KESTEN

"פוק", הילדה קסטן

הקיבוץ בהופעה של גרטרוד קראוס, ולמחרת התייצבה בסטודיו שלה. היא התבקשה לאלתר ריקוד ובו במקום התקבלה ללהקה. "לא חשוב שאין כסף! לבוא לרקוד", האיצה בה קראוס. לימים נישאה קסטן לאנטול גורביץ', מעצב התלבושות שקראוס הרבתה לעבוד איתו. הבמאי מיכאל גורביץ' הוא בנם.

קסטן, קטנת קומה, צנומה, רקדנית גרוטסקה. בלהקה רקדה תפקידים ראשיים רבים, כגון הציפור בבלוב הזהב, סאטיר בהלנה היפה, ליצן בקרקס וגם כבלה המבורה, והנערה בחלום היוצר. בשנים 1945, 1948 ו-1958 יצאה בשלושה רסיטלים שונים, ובהם מחולות כפושטת היר, הנרדפת, הישע, נערה ברישית, שיר אדמה. כך מתארת אותה אוליה זילברמן: "להילדה קסטן כשרון לריקוד פארודיסטי, גרוטסקיזעירי. גופה הקטן והקל מאומן יפה. המימיקה והג'סטיקה שלה הן אופייניות וברורות. היא מסוגלת, בתנועות פנטומימה וריקודים זעירים של הבעת הפנים, ליצור טיפוס אופייני, חדור עליצות" (רסיטל לריקוד של הילדה קסטן, על המשמר, 1957).

קסטן היתה ממייסדי תיאטרון הבלט הישראלי וסולנית שם. היא שרקדה, למשל, את הנערה בריקוד בשפל, למוסיקה של דריוס מיו (Darius Milhaud). משהתפרקה הלהקה, חזרה להגיש רסיטלים. גם זה קרה לה: "יום אחד הגעתי לקיבוץ, הוצאתי את התלבושות מהתיק, ואז שאל אותי אחד החברים: 'את לבר? אבל על המודעה בחרר האוכל מופיעים גם שמותיהם של האדונים סטראוינסקי, סקריאבין ושוסטקוביץ'".

ב-1948 הופיעה בהצגה הספר מסיביליה שביים יוסף מילוא בקאמרי. השתתפה כרקדנית גם בסרט הדיבוק (1968), שביימו שרגא פרידמן ואילן אלדר. הילדה קסטן מלמדת מחול בתל-אביב.

תיכון, צורפה ללהקת האופרה העממית. חומר להסרת איפור לא היה אפשר להשיג אז בארץ, ועל פי שרידי האיפור על פניה ידעו חבריה לכיתה שערכ לפני כן הופיעה על הבמה.

ב-1947 פרשה מהלהקה כדי להתרכז בלימודים, אך באותה שנה הקים הכוריאוגרף אלכסנדר גראפצוב (Graftsoff) להקה, וטליתמן לא עמדה בפיתוי והופיעה כסולנית בתכנית שהעלה (הפרק "בלט קלאסי או מחול מודרני"). לאחר שסיימה ב-1949 את סמינר לוינסקי, יצאה לארה"ב להשתלמות. דרך עבודתה של הניה הולם נראתה לה מוכרת. שיטת גראהם, לעומת זאת, היתה זרה לה, וטליתמן התמרדה ועזבה את בית-ספרה.

רחל טליתמן אמנם באה מן המחול המודרני, אך הבלט הקלאסי קסם לה. היא התקבלה ל-School of American Ballet בניו-יורק, ובמשך שלוש שנים למדה בלט קלאסי כתלמידה מן המניין. אף על פי שלא היה זה מקובל להעניק מלגות לאזרחים זרים, הוענקה לה מלגת לימודים מלאה. לפרנסתה עיצבה ריקודים לחגיגות של נוער יהודי והופיעה במרכזי תרבות של הקהילה היהודית שם. ב-1953 חזרה ארצה והיתה סולנית באופרה הישראלית של אדיס דה פיליפ. מאחר שלא שירתה בצבא, גויסה להופיע לפני חיילים בתכנית תיבת נוח. החלק הראשון של התכנית היה על טהרת הבלט הקלאסי. טליתמן רקדה על הבהונות קטעים מתוך הסילפידות ומתוך שירת נורווגיה (אופרטה שבה הופיעה באופרה הישראלית) וכן ואלס מתוך קופליה. החלק השני כלל קטעים כגון הרועה ושואבת המים של בוסקוביץ' והורה של לברי. טליתמן גם העמידה תנועה ללהקת פיקוד מרכז של אותם ימים.

ב-1955 נישאה, ופתחה סטודיו למחול. שנתיים אחר-כך עשתה גיחה קצרה לבמה: היא נענתה להזמנתו של הרקדן הנריק נוימן (ראה בפרק "בלט קלאסי או מחול מודרני") והעלתה איתו תכנית משותפת. אלה היו הופעותיה האחרונות על הבמה. מאז התמקדה בהוראה, וב-1970 הצטרפה לאירגון המורים המלמדים בשיטת האקרמיה המלכותית למחול (Royal Academy of Dancing (R.A.D)).

זרה גולדמן נולדה בווינה, וכשהיתה בת 16 עלתה לארץ בגפה. יום אחד ראתה מופע של גרטרוד קראוס. באותו רגע ידעה שהיא

"PRAYER", VERA GOLDMAN

"תפילה", זרה גולדמן

רחל טליתמן נולדה ב-1929 בתל-אביב. בת עשר החלה להופיע בלהקת האפסים הקטנים. מאוחר יותר, כשהיתה תלמידת

היא חברה באיגוד המורות המלמדות בשיטת האקדמיה המלכותית למחול.

רחל נדב נולדה בחדרה ב־1912, חודשים אחדים לאחר שהוריה עלו ארצה באנייה מערן. בהיותה תינוקת מתה עליה אמה מקדחת. ב־1920, רכובים על גמלים, עברו בני המשפחה לתל-אביב, והשתכנו בכרם-התימנים. שם, בבית קטן עם חצר גדולה, למדה נדב את שירי וריקודי תימן, בצד ריקודים ערביים וברוויים. כשבגרה, עסקה באתלטיקה קלה ולקחה חלק במכביה של 1932, היתה חברה בלהקות דרמטיות ובמקהלות – אבל חלומה הגדול היה לרקוד. היתה הראשונה שנרתמה ב־1933 לעזור לרינה ניקובה בהקמת הלהקה התימנית, והיתה לסולנית הלהקה.

בתחילת שנות ה־40 החלה רחל נדב להופיע בערבי סולו של פולקלור תימני, בליווי מתופף וזמר. ניקובה שבה והתמקדה באותן שנים כבלט הקלאסי, ולכן היה על נדב ליצור לעצמה מסגרת אחרת. ההרכב הצנוע היה לגרעין של להקה גדולה, שבה היו עתידים לרקוד גם בחורים. עם הרקדניות נמנו האחיות כובני, שכעבור עשור היו בהרכב הראשון של ענבל. "במחול נשים ובמחול גברים הרקדנית יצרה מסגרת טבעית בעזרת חניכיה, שהופיעו איתה גם במחול וגם בליווי כלי הקשה ובזמרה. היא עצמה הופיעה, במחול הראשון, כאשה הרוקדת וכד על ראשה. ריקוד זה הצטיין מלבד בשיקוף ההווי התימני גם בחינניות יתרה של התנועות הקלות, הקצובות והגמישות, המשקפות איזה שוויון משקל נפשי, איזה אושר פנימי, שאינו מתפרץ, כי אם בא לידי ביטוי בצורה עדינה ושקטה. במחול הגברים הופיעה הרקדנית כבחור תימני נלהב, הרוקד בדבקות, בתנועות אופייניות. היה זה ביטוי נעים ועסיסי, הפותח לפנינו את חביוני הנפש של אותו חלק של העדה התימנית" (י.ה. ברג). בריקודים אלה הופיעה רחל נדב, אז פלמ"חניקית, גם במשלטים.

הרפרטואר של רחל נדב כלל ריקודים שניקובה יצרה עבורה (המפורסמים שבהם היו מזרים הנביאה לקוגל, ריקוד הנחש מתוך האופרה סדקי לרימסקי-קורסאקוב, ואחוז הדיבוק, כוריאוגרפיה משותפת לשתיים), וגם ריקודים שנדב יצרה לעצמה. את אלה ליוותה בנעימות תימניות למלותיו של שלם שבזי.

ב־1956 נסעה נדב לארה"ב, ובין השאר למדה, הודות למלגה, בבית-ספרה של מרתה גראהם. במקביל, העלתה ברחבי ארה"ב ריקודים משלה ומשל ניקובה, וב־1959 הופיעה ב־Carnegie Recital Hall בניו-יורק. היא גם לימדה ואירגנה חגיגות במחנות קיץ של נוער ציוני. ב־1961 שבה ארצה. רחל נדב תשוב ותופיע בפרק "תרומת המחול האמנותי להתפתחות מחולות העם ומסכתות החג".

חסיה לוי, דור שביעי בארץ, למדה בין השנים 1936–1946 מחול ותנועה אצל שושנה אורנשטיין ואצל אלזה דובלון, והשתלמה בקורסים של גרטרוד קראוס. בצד לימודיה בסמינר למורות כלליות בירושלים, השלימה את השכלתה האמנותית בציון, פיסול ונגינה. ב־1944 נישאה לדניאל אגרון, בנו של גרשון אגרון, לימים ראש עיריית ירושלים.

מ־1943 רקדה חסיה לוי קטעי סולו בערבי התרבות שהיו אופנתיים אז, ובין השאר הופיעה לפני הצבא הבריטי ולפני אנשי ההגנה. כשהגישה ב־1945 ריקוד מצרי בתכניתה של אלזה דובלון, כתב א. אוריאל: "חסיה לוי אינה רקדנית גרידא. היא אמן. היא יודעת לחשוב, להרגיש, ואחר-כך לבצע ולהביע". באותה שנה, ב־21.8.45, התקיים באולם מזוגרבי "ערב ריקודים של הסטודיות לבלט ארצישראלי", וחסיה לוי צוינה לשבח. רקדניות נוספות שזכו בשבחים היו עליזה טרי, תלמידתה של יהודית אורנשטיין, וגב' שיפר מן הסטודיו לבלט של מיה ארבתובה. לוי נעשתה

חיבת לרקוד. לאחר שבחנה אותה באימפרוביזציה, קיבלה אותה קראוס ללימודים, חינם אין כסף. היא צירפה אותה ללהקת האופרה העממית ונתנה לה תפקידים דרמטיים, כמו המוות בחלום היוצר או מלכת האש בליל אהבה.

לאחר שהתפרקה הלהקה, יצאה גולדמן פעמים אחדות לאוסטרליה לבקר את הוריה, שבזמן מלחמת העולם השנייה נמלטו לשם מווינה. שם הופיעה לפני שבטים מקומיים, וגם למדה מחולות פולינזיים, באלינזיים ופיליפיניים, שאותם היתה עתידה להדגים בהרצאות. באחד מביקוריה הגישה רסיטל, נשים בתנייד שמו ("בריקוד מרים היתה הרקדנית ורה גולדמן מלאת עוצמה, משכנעת ומעניינת", The Sydney Morning Herald, 10.5.66).

מלבד זאת העמידה חגיגות של נוער ציוני. ב־1973 ייצגה את ישראל במופע מסכת העמים שהתקיים לרגל פתיחת בית האופרה בסידני, בנוכחותה של אליזבת מלכת בריטניה. במשך שנתיים היתה מבקרת המחול של "Australian Dance Magazine".

בשנים 1974–1979 שהתה ורה גולדמן בהודו והתמחתה בשמונת הסגנונות העיקריים של הריקוד ההודי הקלאסי. בתחילת שנות ה־80 שבה לארץ, ומאז היא מלמדת, מרצה, ומופיעה מטעם אמנות לעם.

מריאן רוטשילד היתה רקדנית הבלט הקלאסי היחידה בלהקה השנייה של גרטרוד קראוס. למדה בברלין אצל המורה הרוסי ויקטור גזובסקי, ובין השנים 1935–1939 הופיעה בקולטורבונד. ב־1939 הגיעה לירושלים, ושלוש שנים אחר-כך הצטרפה ללהקתה

MARIAN ROTHSCHILD

מריאן רוטשילד

(תצלום: ENKELMANN)

של גרטרוד קראוס. באופרה הבלה המבורגה רקדה את תפקיד הבלרינה. בשנות ה־50 השתתפה כרקדנית בהפקה חלום ליל קיץ בהבימה (כוריאוגרפיה: גרטרוד קראוס) ובספר מסביליה בתיאטרון הקאמרי.

רוטשילד לימדה תנועה בקאמרי, והעמידה שם תנועה להן לא תיקחהו עימך. עוד העמידה תנועה למעיין הכבשים (בהבימה).

"חסיה לוי ינקה את כוחותיה מאדמת ארצנו, ספגה את האוויר ואת האווירה המיוחדת של הארץ, הרגישה מילדותה ביקוד שמש הארץ וחמסיניה. וכל הנתונים לה לביצוע נושאים אלה: קומה תמירה, שערות שחורות משחור הגולשות על כתפיה הצחות, גופה גמיש ורגליה קלות. היא ניחנה בחוש מוסיקאלי מפותח ובהבעה רבה במשחק המימיקה", כתב ג. אריסון (הגלגל, 17.4.47).

חביבת העתונות, וזו נהגה לפתוח כל ביקורת עליה במלים "בת ירושלים רוקרת".

ב-1946 העלתה את הרסיטל הראשון שלה. שנה אחר-כך הגתה את רעיון התכנית מחול-ניב, שילוב קטעי קריאה, מחול ומוסיקה, בהשתתפות הסופרים יצחק שנהר ופסח גינזבורג, השחקנית מרגלית לאופר, הפסנתרן אריה זקס והקריינית ראומה אלדר.

ב־1947 יצאה להשתלמות בארה"ב ולמדה אצל מרתה גראהם, הניה הולם, לואי הורסט ופרל פרימוס. באותה תקופה גם הופיעה מטעם אגודת מזרח ומערב (The West and East Association), שבראשה עמדה הסופרת פרל בק. עם פרוץ מלחמת השיחרור חזרה לוי לארץ, ואחרי־כך יצאה להופיע במחנות פליטים מטעם הג'וינט. מאירופה עשתה שוב את הדרך לארה"ב. בסך הכל שהתה שם

"SONG OF SONGS", HASSIA LEVI

"שיר השירים", חסיה לוי

(תצלום: אמקה)

כשנתיים. היא שבה לארץ, ושוב יצאה למסע הופעות, הפעם במזרח הרחוק. הערבים שהגישה היו מבוססים על עיבודים מאת סופרים ומשוררים ישראלים לנושאים הלקוחים מהתנ"ך. חסיה לוי שבה לארץ ב־1951, והחלה להעמיד תכניות מוסיקה ומחול לנוער, עם התזמורת הפילהרמונית, תזמורת באר־שבע,

תזמורת רשות השידור ואחרות. ב־1953 יצאה בתכנית זכה מחולות ששאבו את השראתם מהפואמה צפת מאת דוד שמעוני, מחזור מחולות שנוצר בעקבות צפייה בתערוכת הציור מאל־גרקו ועד פיקאסו, וריקודים שנושאים תנ"כיים. העורך המוסיקאלי של התכנית היה אריה זקס, נגן האורגן המלחין יוחנן זראי, והקריינית – ראומה אלדר. לצד לוי רקדה קבוצה של תלמידות הקונסרבטוריון שליד האקדמיה למוסיקה ע"ש רובין. "גישה רצינית למחול ובגרות אמנותית מאפיינות את מחולותיה של חסיה לוי", כתב ג. בנארי (מבואות, 1.7.54). רסיטל נוסף, בהשפעת ביקורה במזרח הרחוק, העלתה ב־1956, הפעם בעריכתו של יוחנן זראי.

במקביל, עסקה בהוראת מחול. בין השאר עבדה עם ילדים ניצולי השואה, עם עיוורים מלידה (על התמצאות בשטח ובחלל, עיצוב היציבה ופיתוח היצירתיות), עם ילדים קשי חינוך ועם כאלה הלוקים בתסמונת דאון.

חסיה לוי־אגרונ הרצתה ברחבי הארץ ופירסמה מאמרים על מחול. בין השאר שימשה ב־1953 כמבקרת המחול של הירחון לאמנות מבואות. בין השנים 1958–1960 היתה תלמידתו של משה פלדנקרייז. על פעילותה להקמת המחלקה למחול באקדמיה ע"ש רובין יסופר בפרק "הוראה".

זמירה גון, ילידת ירושלים, היתה תלמידתה של דניה לוי. ב־1939 וב־1943 הופיעה בתכניות יחיד. בימי מלחמת העולם השנייה שירתה בצבא הבריטי. אחרי־כך נסעה לארה"ב והשתתפה בהצגה A Flag is Born, שהועלתה ערב הכרות המדינה. יצרה כוריאוגרפיות לנוער ציוני והשתתפה בסיבובי להקות שונות ברחבי ארה"ב. חזרה לארץ בתחילת שנות ה־70.